

СУИЦИДАЛ ХУЛҚ-АТВОР ТИЗИМИДАГИ ШАХС РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ

Қаршибоева Гулноза Абдуқодировна, психол.ф.ф.д.
Жиззах давлат педагогика университети

Аннотация: Мақолада суицидал хулқ-атвор тизимидаги шахс детерминантларини (шахсинг ривожланишига боғлиқ бўлган шартлар, сабаблар ва омиллар) ўрганиш муаммосига бағишланган. Ўз жонига қасд қилишни шахсий феномен сифатида қараб, муайян индивидни уни ўраб турган олам билан ўзаро алоқаси деб ҳисоблайди. У суицид турларини (эгоистик, аномистик, альтруистик) фарқлаб ўтар экан, уларда индивидуализмнинг нисбатан кўпроқ кузатилишини таъкидлайди.

Калит сўзлар: суицид, шахсий феномен, муайян индивид, ўзаро алоқа, суицид турлари, эгоистик, аномистик, альтруистик, индивидуализм, суицидент, руҳий ҳолат, ҳатти-ҳаракатлар, алкоголь ва гиёҳванд моддалар, ўқитувчи-ўқувчи муносабатлари.

PERSONALITY DEVELOPMENT FACTORS IN THE SUICIDAL BEHAVIOR SYSTEM

Qarshiboeva Gulnoza Abduqodirovna,
Candidate of psychological sciences, Jizzakh State Pedagogical
University

Abstract: The article deals with the problem of studying personal determinants (conditions, causes and factors associated with personality development) in the system of suicidal behavior. Suicide as a personal phenomenon, considers a particular individual as an interaction with the outside world. Highlighting the types of suicide (egoistic, anomistic, altruistic) and emphasizes that individualism is relatively more observed in them.

Keywords: suicide, personal phenomenon, specific individual, interaction, types of suicide, selfish, anomistic, altruistic, individualism, suicide, mental state, behavior, alcohol and drugs, teacher-student relationship.

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В СИСТЕМЕ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Қаршибоева Гулноза Абдуқодировна
Кандидат психологических наук
Джиззакский государственный педагогический университет

Аннотация: В статье рассматривается проблема изучения личностных детерминант (условий, причин и факторов, связанных с развитием личности) в системе суицидального

поведения. Суицид как личное явление, рассматривает конкретного индивида как взаимодействие с окружающим миром. Выделяя виды самоубийства (эгоистическое, анонимистическое, альтруистическое) и подчеркивает, что в них относительно больше наблюдается индивидуализм.

Ключевые слова: суицид, личностный феномен, конкретный индивид, взаимодействие, виды суицида, эгоистический, анонимистический, альтруистический, индивидуализм, суицид, психическое состояние, поведение, алкоголь и наркотики, отношения учитель-ученик.

Кириш. Жаҳонда амалга оширилаётган илмий тадқиқотларда суицид юзага келишининг асосий хавф туғдирувчи омилли - ўз жонига қасд қилишга бўлган ҳаракатни илмий ўрганишда мазкур ҳодисанинг сабабини, аввало, шу ҳодисаларни содир этаётган шахсни ўздан, унинг руҳий оламидан қидириш, баргараф этиш учун эса шундай ҳолатларга тушиб қолиши мумкин бўлган одамларнинг ички дунёсини, кадриятлари тизимини, у яшаётган оиладаги ва хизмат қилаётган жамоадаги психологик муҳитни ўрганиш ҳамда ўзгартириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Суицид муаммосини илмий ўрганишда энг аввало, суицидентлар ёки суицид ҳақида ўйлайдиган одамлар тўғрисида маълумот тўплаш, уларнинг руҳий ҳолати ва ҳатти-ҳаракатларини кузатиш, аҳоли орасида алкоголь ва гиёҳванд моддаларни истеъмол қилишни камайтириш, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, таълим муассасаларида ўқитувчи-ўқувчи муносабатларида юзага келадиган низоларнинг ёшга боғлиқ психологик муаммоларни аниқлаш асосида баргараф этиш, ўсмирлар билан ишлайдиган психолог-мутахассислар фаолиятини такомиллаштириш масалаларига аҳамият бериш зарурати кўринмоқда.

Республикамизда сўнгги йилларда ўсмирлар орасидаги ўз жонига қасд қилишнинг сабабларини ўрганиш, аҳоли руҳий саломатлигини сақлаш, норматив-ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилишга оид вазифаларни бажариш учун зарур асослар яратилмоқда: «Ўтган вақт мобайнида аҳолининг руҳий саломатлигини муҳофаза қилиш миллий хизматини такомиллаштириш, руҳий ҳолати бузилишидан азият чекувчи шахсларни аниқлаш, даволаш ва реабилитация қилиш бўйича соғлиқни сақлаш тизимининг барча даражаларида муайян ишлар амалга оширилди». Суицид муаммосида кўпроқ психологик омиллар - инсонларнинг шахсий хусусиятлари, кадриятлари, уларнинг дунёқараши, эътиқоди, улар учун ҳаётнинг

мазмуни, ўз-ўзини баҳолаш хусусиятларини шакллантириш зарур бўлиб, ўсмирлардаги суицид муаммосининг бартараф этилиши психологик хизмат сифатини ошириш ҳамда такомиллаштириш юзасидан илмий тадқиқотларни чуқурлаштиришга қаратилган янгича назарий ечимларни топиш имкониятлари яратилди.

Ҳозирги вақтда яна бир илмий суицидология йўналиши ривожланган бўлиб, социология, психология, демография, медицина (тиббиёт), психиатрия билан боғлиқ ҳолда инсонларнинг шу ишни қилишга бўлган қизиқиш сабабларини, унинг шахсий хусусиятларини ва уларда ҳаёт кечиришга, яъни яшашга тўсқинлик қилаётган омилларини ўрганади. Суицидал ҳаракат инсоннинг онгли равишда ўзини қурбон қилиш истаги билан характерланади.

Ижтимоий, иқтисодий ҳаётда рўй бераётган жадал ўзгаришлар, ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиши, фан-техника тараққиёти, ундаги илғор ютуқларнинг кундалик ҳаётимизга, одамлар турмуш тарзига чуқур кириб бориши, урбанизация – буларнинг барчаси бугунги кун шахсида ҳар қачонгига қараганда кўпроқ ҳам жисмоний, ҳам эмоционал зўриқишларни келтириб чиқармоқда. Одамларнинг эмоционал зўриқишлар олиши, узоқ вақт руҳий сиқилиши, асабийлик ҳолатида бўлиши уларнинг ҳар хил стрессларга берилувчанлигининг ошишига сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда эришаётган оламшумул ютуқларимиз билан бир қаторда, одамлар ўртасида асабий толиқиш ҳолатларининг ортиши, ўз жонига қасд қилиш (суицид) каби нохуш ҳолатлар ҳам кузатилмоқда.

Бундай ҳолатни турмуш шароитининг оғирлиги, экологик вазиятларнинг бузилиши каби ҳолатлар натижаси сифатида ҳам изоҳлаш мумкин. Албатта, бу омилларнинг ҳам инсон руҳиятига, организмига ўзига хос таъсири мавжуд. Лекин улар муаммонинг асоси бўла олмайди. Агар турмуш тарзининг мураккаблиги, яшаш шароитининг оғирлиги, хизмат машаққати юқорида келтириб ўтилган нохушликларга сабаб бўлса, унда, тарихий манбаларда қайд этилишича, иккинчи жаҳон уруши йиллари жанг майдонларидаги, фронт ортидаги вазият бундан ҳам оғир бўлган. Бироқ шу сингари оғир кунларни бошидан кечирган фуқаролар ўз жонларига қасд қилмаганлар, уларда ҳозиргидек суицид ҳолатлари кузатилмаган [16].

Бу муаммоларнинг асосида ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий, тиббий омиллардан кўра, кўпроқ психологик омиллар, яъни одамларнинг шахсий хусусиятлари, қадриятлари, уларнинг дунёқараши, эътиқоди, ҳаётга бўлган муносабати, улар учун

хаётнинг мазмуни, ўз-ўзини баҳолаш, ўзига ва атрофидагиларга бўлган муносабат характери ётади.

Шунинг учун суицид каби нохуш ҳодисаларнинг сабабини, аввало, шу ҳодисаларни содир этаётган шахснинг ўзидан, унинг рухий оламидан қидириш лозим. Уларни олдини олиш, бартараф этиш учун эса шундай ҳолатларга тушиб қолиши мумкин бўлган одамларнинг ички дунёсини, кадриятлари тизимини, у яшаётган оиладаги ва хизмат қилаётган жамоадаги психологик муҳитни ўрганиш ҳамда ўзгартириш зарур [16].

Адабиётлар таҳлили. Суицидал хулқ-атвор тизимидаги шахс детерминантларини (шахснинг ривожланишига боғлиқ бўлган шартлар, сабаблар ва омиллар) ўрганиш муаммосига бағишланган қатор тадқиқотларни, жумладан А.Г.Амбрумова, В.Ф.Бойцех, Е.М.Вроно, Э.Гроллман, Э.Дюркгейм, К.Меннингер, С.Рязанцев, В.А.Тихоненко, Н.Фаберроу, Э.Шнейдман, З.Фрейд кабиларни алоҳида қайд этиш мумкин.

XIX асрнинг иккинчи ярмида, инсон кучли стресс ҳолатида ўз жонига қасд қилиши мумкин, деган фикр ҳукм сураб эди. Француз психиатри Эскироль шу борада, психик касаллик ва ўз жонига қасд қилиш ўртасида муайян алоқадорлик борлиги ҳақидаги фикрни илгари сурган. Ушбу концепция тарафдорлари қаторида таниқли рус психиатрлари И.Ю.Белякова, Г.И.Гордон, А.О.Прохоров ва бошқалар номини қайд этиш лозим.

Бинобарин суицидал хулқ-атвор ва суицидал хавф омиллари бир қатор мамлакатимиз ва чет эл олимлари томонидан тадқиқ қилинган бўлиб, А.Г.Амбрумова, В.Ф.Бойцех, Э.Дюркгейм, Ю.Г.Касперович, К.Меннингер, З.Фрейд, А.В.Боева, Д.И.Шустов, Н.В.Верешагина, А.Р.Коршунова, ўзбек олимларидан М.Г.Давлетшин, Ғ.Б.Шоумаров, Н.А.Соғинов, Б.М.Умаров, У.Д.Қодиров, С.А.Ахунджанова, Н.М.Ходжаева, Т.Г.Сулеймановаларнинг тадқиқотлари билан боғлиқ шахс, хулқ, девиант хулқ, суицидал хулқ-атвор намоён бўлишининг психологик хусусиятлари кўриб чиқилган.

Э.Дюркгейм ўз жонига қасд қилишни шахсий феномен сифатида қараб, муайян индивидни уни ўраб турган олам билан ўзаро алоқаси деб ҳисоблайди. У суицид турларини (эгоистик, аномистик, альтруистик) фарқлаб ўтар экан, уларда индивидуализмнинг нисбатан кўпроқ кузатилишини таъкидлайди [4].

К. Меннингер ўзининг «Инсон ўз-ўзига қарши» китобида ўз жонига қасд қилишни бошқа одамга ғазаб қўзғаган қотиллик деб билади, чунки у ўлдириш ва ўлдирилган бўлиш истагида бўлади [7].

А.В.Фариновичнинг фикрига кўра, ўз жонига қасд қилиш, шунингдек, одам ўзини кўрқув, кураш ёки низолардан ҳимоя қилишга ҳаракат қилганда ўзини ҳимоя қилиш сифатида психологик жазодан қочишга уриниб, одам ўз жонига қасд қилишга қарор қилади [19].

Психоанализ асосчиси, психиатр З.Фрейднинг суицид борасидаги тасаввурлари одамдаги мавжуд иккита асосий майл концепциясига асосланади: Эрос – ҳаёт инстинкти ва Танатос – ўлим инстинкти. Инсон ҳаёти улар ўртасидаги жанг майдони ҳисобланади. Инсон нафақат яшашни, суюкли бўлишни ва ўзининг давомини фарзандларида кўришни истайди – шундай даврлар ёки руҳий ҳолатлар бўладики, бунда у ўлимни истаб қолади. Ёш ўтиши билан Эрос ўлиб боради, Танатос кучли, қатъиятли бўлиб боради ва одамни ўлимга олиб бориб, ўзини тўлиқ рўёбга чиқаради. Фрейднинг фикрига кўра, суицид ва ўлдириш Танатоснинг бузғунчи таъсирининг намоён бўлишидир, яъни агрессиянинг ифодаланишидир.

Натижалар. Ўсмирларда суицидал хулқ хавфининг юзага келишида бир қанча муаммоларнинг таъсири мавжудлигини ўтказилган тадқиқот натижалари ҳам тасдиқлаб турибди (1-жадвалга қаранг). Ўсмирлар ўртасида суицидал хулқ хавфини юзага келтирадиган ҳолатларга назар ташлайдиган бўлсак, муаммолардан бири «Ота-онани йўқотиш» ҳолати юқори натижани кўрсатмоқда. Бу натижалар Пахтакор (30,0 балл), Ғаллаорол ва Бахмал (40,0 баллдан), Ш.Рашидов (60,0 балл) туманларида ва Жиззах шаҳрида (62,0 балл) юқори натижани кўрсатди.

Тадқиқот натижалари шундан далолат берадики, бу ҳолат ўсмирларнинг ички дунёсига салбий таъсир кўрсатиб, ота-онани йўқотиш, руҳий тушкунлик, ҳеч кимга керак бўлмаслик, депрессив ва ёлғизлик ҳиссининг юзага чиқишига олиб келади.

1-жадвал

Ўсмирларда суицид хавфининг прогностик жадвал сўровномаси бўйича тадқиқот натижалари

№	Муаммо	Натижалар				
		Пахтакор тумани	Жиззах шаҳри	Ш.Рашидов тумани	Ғаллаорол тумани	Бахмал тумани
1	Ота-онани йўқотиш	30	62	60	40	40
2	Ота-онадан биттасини йўқотиш ёки оиланинг ажралиши	36	58	60	36	36
3	Оилада оғир психологик муҳит	28	42	40	44	32
4	Ўсмирлар жамоасида яккалик	16	26	28	32	48
5	Тарбиянинг адолатсиз услублари, тушқунлик	20	30	36	36	52
6	Оғир соматик касалликлар, ногиронлик	9	14	11	10	8
7	Севимли инсонидан таянч йўқлиги	27	24	27	21	48
8	Ўқишдаги омадсизликлар, мактабдаги омадсизликлар	36	30	39	42	45
9	Шахсга урғу бериш	20	24	26	23	24
10	Алькогол ва наркотик истеъмоли	14	18	20	20	32
11	Назоратнинг бузилиши, импульсивлик	16	26	20	20	30
12	Ўзига паст баҳо бериш	7	9	7	16	21
13	Оғир кечувчи пубертат	5	6	4	12	11
14	Пассивлик, журъатсизлик, тобелик	11	14	11	18	18

Ўсмирларда суицид хулқ хавфини ўрганишда олинган тадқиқот натижалари бўйича кўрсаткичларининг статистик аҳамиятли

тафовутлари ифодаланишининг умумий натижаси қуйидаги 2-жадвалда келтирилган.

Ушбу жадвалда келтирилган натижалар асосида айтиш мумкинки, ўсмирлардаги суицидал хулқ хавфини шаклланиши умумий ҳолдаги кўрсаткич (27,676 балл) уларда суицидал хулқ хавфи мавжудлигидан далолат бермоқда

2.2-жадвал

Ўсмирларда суицид хавфи бўйича кўрсаткичлар

Кўрсаткичлар	Туманлар				Краскел–Уоллис мезони	Аҳамиятлилик даражаси (p)
	Ш.Рашидов N=56	Пахтакор N=24	Ғаллаорол N=28	Бахмал N=32		
Суицидал хавф	32,38	56,54	23,31	27,80	27,676	0,001 *

Изоҳ: * $p \leq 0,05$

Лекин, тадқиқот объектлари бўйича энг юқори кўрсаткич Пахтакор тумани ўсмирларида намоён бўлди, бу кўрсаткич бўйича Ш.Рашидов, Бахмал туманларида (32,38 ва 27,80 балл) ўртача натижани кўрсатган бўлса, Ғаллаорол туманида эса (23,31 балл) юқорида келтирилган туманларга нисбатан паст натижа аниқланди. Бу ҳолат расмий статистик маълумотларда келтирилган кўрсаткичлар билан таққосланганда, ўтказилган тадқиқот натижаларининг ҳаққонийлигини кўрсатиб, мактаб психологлари ва ижтимоий психологларга ўсмирлардаги суицидал хулқ хавфининг шаклланишини олдини олиш борасида қуйидаги ҳолатларга эътибор қаратишлари муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаш лозим:

- «Оила» илмий-амалий маркази, вояга етмаганлар билан ишлаш комиссиялари ходимлари, педагог ва тарбиячилар, ота-оналар билан ўсмирлар ўртасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатларини келтириб чиқарувчи сабаблар ва ушбу ҳолатларнинг олдини олишнинг педагогик-психологик масалалари бўйича ўқув курслари, семинар-тренинглар ташкил этиш, ушбу ўқув курсларига нотинч, нотўлиқ оила вакиллариининг фаол иштирокини таъминлаш;

- ўсмирлар ўртасида суицидал ҳаракатларнинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича психопрофилактик тадбирларни амалга оширишда миллий одатларимиз, анъаналаримиз, қадриятларимиздан кенг фойдаланиш;

- оммавий ахборот воситалари, интернет сайтлари орқали соғлом турмуш тарзи, ўзаро хурмат, тушуниш, ҳамдардлик

руҳини шакллантирувчи, ўсмирлар руҳиятига хос эшиттиришлар, мунозаралар, фильмлар намоишларини ташкил этиш;

- умумий ўрта таълим мактабларида таълим сифатини ошириш, ҳар бир ёш даврга хос бўлган маънавий-маърифий тадбирларни мазмунли ташкил этиш;

- оила, маҳалла ва мактаб ҳамкорлигини янада мазмунли ривожлантириш;

- маҳалла билан ҳамкорликда оиладаги турмуш тарзи билан мунтазам танишиб, ижтимоий таъсир кўрсатиб бориш;

- маҳаллада оила паспортини ташкил этиш ва шу паспорт орқали ҳар бир оиланинг ижтимоий психологик турмуш тарзига баҳо бериб бориш;

- маҳалла томонидан оилавий паспорт орқали оилаларни табақалаштириш, яъни маҳалла билан ҳамкорликда оиланинг ҳар бир аъзосини ўрганиб бориш;

- ҳудудларда психологик марказларни ташкил қилиб, аҳолига ижтимоий – психологик хизмат кўрсатиб бориш;

- мактабгача ва умумий ўрта таълим мактаб психологлари билан ҳамкорликда оиладаги иқлимни мукамал ўрганиб, маҳалла кўмагида ижтимоий психологик кўмак бериб бориш.

Статистик маълумотларга қараганда жаҳонда ёшлар орасида ўз жонига қасд қилиш ўтган йигирма йил давомида икки баробарга ошган. 14-24 ёшда бўлган ёшларнинг 16 фоиз бу ҳолатни бошидан кечиради, 6 фоизни ўғил болалар, 10 фоизни қиз болалар ташкил этади. Бу ҳолат асосан катта ўсмирлик ёки илк ўспиринлик даври – 15 ёшдан 16 ёшгача бўлган ўғил-қизларда қайд этилмоқда. Шу сабабли биз тадқиқотимиз жараёнида ўсмирларнинг суицидал хулқ атворини юзага чиқишида ижтимоий психологик детерменантларнинг аҳамиятини ўрганишга ҳаракат қилдик. Ўтказилган ижтимоий психологик сўровнома натижалари қуйидаги жадвалда келтирилган.

3.-жадвал

Ўсмирларнинг суицидал хулқ атворини юзага чиқишида ижтимоий психологик детерменантлар асосида сўровнома натижалари

№	Детерменантлар	Ўғил болаларда натижалари (74 нафар) %	Қиз болаларда (96 нафар) %
1	Шахслараро муносабатлар	18%	19%
2	Севги-муҳаббат	22%	24%
3	Оилавий низолар	16%	17%
4	Кўркув ва ёлғизлик ҳисси	24%	18%
5	Интернет тармоғи	20%	22%

Куйида ўтказилган ижтимоий психологик сўровнома натижаларига қисқача изоҳ бериб ўтамиз.

1. Шахслараро муносабатлар. Ижтимоий психологик сўровнома натижасига кўра ўсмирларнинг суицидал хулқ атворини юзага чиқишида шахслараро муносабатларнинг аҳамияти таҳлил қилиниб, ўғил болаларда 18 %, қиз болаларда 19% ни ташкил қилди. Шахслараро муносабатлар детерменантида ўғил болаларга нисбатан қиз болаларда юқори натижани кўрсатмоқда. Тадқиқот натижаларига асосланган ҳолда, айтиш жоизки, ўсмирлар ўртасида шахслараро муносабатларда ўсмирлардаги низоли хатти-ҳаракатларнинг белгилари ўсмирлардаги салбий эмоционал ҳолат, ёқтирмаслик, нафрат, душманлик каби негатив ҳиссиётларнинг юзага чиқиши натижасида психик зўриқиш, таранглик даражасини ўсиши ўсмир қизларда ўғил болаларга нисбатан юқори ҳисобланади. Бу ҳолат ўсмирларда суицидал хулқни шаклланишига сабаб бўлади.

2. Севги-муҳаббат. Ижтимоий психологик сўровнома асосида ўсмир ёшлардаги севги-муҳаббат ҳолати тадқиқи натижаларига кўра қизларда (24%) ўғил болаларга (22%) нисбатан юқори кўрсаткични кўрсатмоқда. Ўсмирлик ёши даврида физиологик ва гормонал ўзгаришларнинг юз бериши, қизиққонлик, таъсирчанлик хусусиятларининг намоён бўлиши ўсмирларда хулқ-атворига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Афсуски, ота-оналар кўпинча фарзанди қалбидаги туйғуларни ўлдиришга уринишади. «Севги, бу — хато!», «У билан гаплашсанг, ёмон бўлади!» «Шарманда бўласан!» каби кўрқитишлар билан ўсмир қалбида уйғонган яхши ҳисларни яқсон қилишга ҳаракат қилишади ва таъқиқлаш, чегаралаш масаланинг энг осон ечими деб ҳисоблашади. Бироқ ўсмирлик ёшида чегараларни бузишга, чекланган нарсаларни синаб кўришга мойиллик кучли бўлади. Юқорида айтганимиздек, қасдма-қасд иш қилиши эҳтимоли юқори бўлиши улардаги суицидал хулқ атворни юзага чиқишига сабаб бўлиши мумкин.

3. Оилавий низолар. Тадқиқотимизда ўтказилган ижтимоий психологик сўровномада оилавий низолар детерменанти ўсмир ўғил болалар (24%) билан қиз болаларнинг (24%) кўрсаткичи тенг натижани кўрсатмоқда. Айнан ўсмирлик ва болалик даврида тарбияда йўл қўйилган кўпол хатолар, болалар билан изчил мулоқот ўрнатмасдан анъанавий тарбия усулларида кўр-кўрона фойдаланиш оқибатида уларнинг шахсиятига салбий таъсир кўрсатиши натижасида бир-бирини тингламаслик, яъни бир-бирининг истакларини эшитмаслик, ҳаётга бўлган қарашларнинг

фарқланиши, ўта қаттиқ назорат, эътиборни етишмаслиги туфайли ўсмирларда суицидал хулқни шаклланиши юзага келиши мумкин.

Қўрқув ва ёлғизлик ҳисси. Навбатдаги инқирозли детерменант қўрқув ва ёлғизлик бўлиб, ижтимоий психологик сўровнома натижасига кўра ўғил болаларда (24%) қизларга (18%) нисбатан юқори кўрсаткични ташкил қилди. Ўсмирлар кўпинча жавобсиз муҳаббат, ота-она ёки тенгқурлари билан келишмовчиликлар, келажак олдида қўрқув ҳамда ёлғизликдан азият чекишади. Тўғри, ўсмирлик даврида ҳамма болаларда ҳам бу каби муаммолар кузатилмайди, бироқ организмдаги ўзгаришлар вақти-вақти билан ўзини намоён этади. Ота-оналар бундай муҳим дамда, фарзанди қалбидаги бундай салбий хусусиятларни бартараф этиш чораларини кўришлари муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Интернет тармоғи. Ижтимоий психологик сўровномамизда интернет ва телефон тармоқларининг таъсири ўғил болаларга (20%) нисбатан қизларда (22%) юқори натижани кўрсатмоқда. Интернет ва телефонга қарамлик оддий касалликларга ўхшаб ўз белгиларига эга: булар вақт тушунчасига эга бўлмаслик ва табиий эҳтиёжларни қондирмаслик ҳисобланади. Интернетга шўнғиган ўсмир узоқ вақт таом емаслиги, кам ухлаши мумкин. Бундай ҳолатлар суицидал ўсмирларда жиддий психатрик касалликларни келтириб чиқишига, ижтимоий ҳаётдан воз кечишига ҳамда хулқ-атворида суицидал ҳаракатларни амалга ошириш эҳтимоли пайдо бўлиши мумкин. Ачинарлиси, ахборот тарқатиш воситаларида берилаётган ахборот ва маълумотлар оқими ёшлар томонидан тўғридан-тўғри «филтрлашсиз» қабул қилинмоқда, бу эса улар онгини заҳарлаб, маънавий-ахлоқий дунёсини заифлаштиргани олиб келмоқда.

Адабиётлар рўйхати

Амбрумова А. Г., Бородин С. В., Михлин А. С. Предупреждение самоубийств. — М., 1980. -105 с.

Амбрумова А. Г. Роль личности в проблеме суицида. Тр. Моск. НИИ психиатрии МЗ РСФСР. - М., 1981. -89 с.

Гилинский Я. И. Самоубийство как социальное явление. Проблемы борьбы с девиантным поведением. — М., 1989. -114с.

Дюркгейм Э. Самоубийство. // СПб.: «Союз», 1998.-496 с.

Ефремов В.С. Основы суицидологии. —СПб., 2004.-479 с

Конангук Н. В. О психологическом смысле суицидов// Психологический журнал. - 1989. - Т. 10. - № 5

Ponti G. Criminologia dei reati omicidari e del suicidio. // Trattato di criminologia, medicina criminologica e psichiatria forense.1988.

Vol.7, №.7.P. 149.

Qarshiboyeva G.Ozligingni angla. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-52.

Каршибаева Г.А., & Эшмуратов, О.Э. (2018). Факторы суицидального поведения, влияющие на формирование подросткового поведения. Молодой ученый, (49), 235-237.

Qarshiboyeva G. Психологик маслаҳат. Архив Научных Публикаций JSPI.

Каршибаева Г. А.Особенности суицидального поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый, (7), 663-665.

Каршибаева Г.А. Психопрофилактические меры по предотвращению самоубийств у подростков. Молодой ученый, (49), 233-235.

Каршибаева Г.А.Теоретическая основа проблемы психологических особенностей подростков с суицидальным поведением. Молодой ученый, (49), 230-233.

Каршибаева Г.А., Норбекова, Б.Ш., & Туракулов, Л.Т. Суицид-это не просто способ обратить на себя внимание. European journal of education and applied psychology, (2).

Каршибаева Г.А. Самоубийство в ряду других социальных явлений. Молодой ученый, (5), 581-584.

Karshiboeva G. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением. EurasianUnionScientists, 1(10 (79), 48-49.

Шоумаров Ғ.Б., Соғинов Н.А., Қодиров У.Д., Палуанова З.Д. Суицид ҳолатларини тадқиқ этиш: муаммо ва ечимлар. Услубий қўлланма. (Суицидал хулқнинг олдини олиш бўйича ишловчи ишчи гуруҳ аъзолари учун). // Масъул муҳаррир. -Т., 2020. -138 б.

Фаринович В.В. Психологические аспекты суицида и возможности их интерпретации. // Современная зарубежная психология.2013. №3.122-126 с.